

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

ЧОРНОПИСЬКА Вікторія - доктор юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3230-5971>

УДК 340.1

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.26

У статті визначено основні критерії формування нових галузей права та їх проблемний аспект реалізації. Відтак системуючими критеріями сучасних нових галузей права є предмет правового регулювання, метод, суб'єкти та об'єкт правовідносин, що становлять предмет окремої галузі права, а також правовий режим, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій. Тільки комплексний аналіз зазначених критеріїв дозволить зробити висновок про самостійність галузі права.

Висноветься, що створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі дозволить ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності. Створенню нових галузей права заважає домінуюча концепція, яка присутня в сучасній юриспруденції про існування лише основних галузей права. Прибічники даної концепції категорично відкидають можливість існування відповідних вторинних, комплексних галузей права.

Ключові слова: право, галузь права, нові галузі права, критерії; суб'єкт, об'єкт, метод правового регулювання, правовий режим.

Постановка проблеми

Нові виклики у житті українського суспільства призводять не лише до трансформації суспільних відносин і швидкого оновлення всього нормативно-правового масиву,

а й до значного прискорення та поглиблення процесів формування нових галузей національного права. Поява упродовж останніх двох десятиліть приватної власності, муніципальних утворень, приватних банків, інформаційних потоків і комп'ютерних систем збільшує кількість норм права, які регулюють усі ці й подібні відносини. Саме тому важливо з'ясувати особливості становлення нових галузей права в умовах сучасного розвитку української системи права та законодавства.

Аналіз проблеми дослідження

У сучасній юриспруденції простежується поживлений інтерес до проблеми дуалізму права. Тому особливого значення набуває проблема вибору критеріїв, які слід вважати вирішальними для поділу права на галузі. Щодо пошуку цих критеріїв, то серед науковців загальноновизнаними вважаються предмет і метод правового регулювання. Із критикою наявних в літературі концептуальних підходів та поглядів до визначення галузі права виступає низка учених: В. Ісаков, В. Нарсеянц, О. Скакун, А. Спаський, Ю. Оборотов, О. І. Ющик та інші.

Мета статті – визначити основні критерії формування нових галузей права та їх проблемний аспект реалізації.

Виклад основного матеріалу

Невизначеність (або нечітка визначеність) чинників, що обумовлюють виокрем-

лення певного права у самостійну галузь права, є відкритою проблемою сучасної правничої науки, що негативно впливає на правове регулювання окремих суспільних сфер. Як свого часу слушно зауважив Л. Явіч: «Склалася ситуація, за якої спершу були намічені галузі радянського права, а потім почали думати (і думають вже багато років), що закладено в основу тієї класифікації, яку самі намітили? Зрозуміло, що такий шлях є вкрай сумнівним у перспективі розроблення наукової проблеми» [1, с. 57]. Незважаючи на тривалість дискусії довкола означеної проблеми вона і надалі залишається актуальною у напрямі визначення системоутворюючих чинників та критеріїв нових галузей права.

Право, як системне явище, складається із певних складових – галузей, що виокремлюються в його складі через конкретні критерії. Останні визначаються динамічним характером, адже під впливом часу, обставин вони змінюються. Вперше проблема критеріїв поділу права на галузі актуалізувалася у радянському періоді після спростування поділу права на публічне та приватне, підставою цього стало те, що «соціалізм не знає протиріч між особистістю та суспільством». Вченими здійснювався активний пошук «нових», «власних» критеріїв, характерних радянському праву, які би відрізняли це право від права буржуазних країн. Перша дискусія щодо системи радянського права, відбулася у 1938–1941 рр., яка висновувала, що єдиним та відповідним критерієм поділу права на галузі є так званий матеріальний – особливості відносин, що регулюються правом, тобто предмет правового регулювання. У результаті наукової дискусії було виокремлено десять галузей права [2, с. 41].

Можливо і парадоксально, аде водночас учасники дискусії погоджувалися в тому, що загального, «класифікаційного» принципу немає і не може існувати, а відтак необхідно у кожному конкретному випадку науково обґрунтовувати та визначати реальну наявність чи відсутність певного кола суспільних відносин, які регулюються правом та окреслювати їх межі.

Подальші наукові дослідження довели неспроможність предмету правового

регулювання виконувати роль єдиного критерію поділу права на галузі. Пошук нових критеріїв став предметом низки наукових досліджень, у них пропонувалося за основу брати: характер санкцій юридичних норм (В. Машера); функції або завдання, які повинні здійснюватися чи бути вирішені за допомогою правового регулювання (В. Кудрявцев); ознаки та особливості окремих правових норм, їх належність до різних правових інститутів, видів правової відповідальності (Н. Коржанський).

Такий плюралізм поглядів обумовив необхідність подальшого пошуку об'єктивних та однозначних критеріїв виокремлення галузей права, що виразилося у процесі так званої другої дискусії, що відбулася у 1955–1958 рр. На цьому етапі до критеріїв поділу права на галузі починають відносити метод, але виключно як допоміжний критерій, що не має самостійного значення та формується під впливом предмету правового регулювання. У цьому контексті є слушною позиція О. Орлюк, що метод правового регулювання має щодо предмета додатковий (процесуальний) характер та виступає юридичним критерієм виділення галузей права [3, с.29]. Досить обґрунтованими та слушними у цьому контексті є твердження В. Яковлева, що предмет правового регулювання використовується як класифікаційний критерій саме тому, що встановлення предметної єдності у того чи іншого правового явища, яке визнається галуззю права, означає, що відносини, які склали предмет правового регулювання, виявилися спосібними обумовити формування єдиного режиму регулювання [5, с.43].

Сучасні наукові розвідки свідчать про активізацію інтересу дослідників до пошуку критеріїв виділення певного права у самостійну галузь. Проте через побіжний підхід до дослідження проблеми зроблені висновки не завжди є такими, що мають певну наукову цінність. Приміром А. Ковальчук зауважує, що «на часі визнати конструктивним підхід, за яким у поділі правових відносин на галузі передусім слід брати за основу предмет, метод (форму, спосіб) правового регулювання, а також правозастосовні функції» [10, с. 46]. Вважаємо не коректним

такий підхід насамперед у тому, що на галузі поділяються не правові відносини, а правові норми. Відносини є власне одним із тих критеріїв, які дозволяють систематизувати норми та поділити їх, наприклад, на галузі.

Насправді, предмет правового регулювання є основним критерієм поділу права на галузі, позаяк предмет правового регулювання визначає метод, а метод, зі свого боку, є юридичним виразом особливостей предмету регулювання. Тому, не варто протиставляти предмет і метод правового регулювання. Критерієм поділу права виступає не просто метод правового регулювання, а особливості його прояву при регулюванні тих чи інших відносин, які включаються до предмету правового регулювання конкретної галузі права.

Щодо предмету, слід відзначити, що предмет – це не просто сукупність відносин, насамперед вони повинні відповідати чітко визначеному переліку критеріїв, як то: бути життєво важливими для людини та об'єднань людей (суспільства в цілому); мати стійкість, тобто бути не одноразовими чи фрагментарними, а такими, що повторюються періодично в одному і тому ж прояві; бути типовими, тобто мати особливості, притаманні тільки цьому типу відносин; спроможність сприймати правові вимоги; можливість правового контролю з боку держави та суспільства; зацікавленість держави в правовому регулюванні; мати визначену структуру (специфічний суб'єкт, зміст, об'єкт, соціальні факти).

Зміст відносин, тобто обсяг прав та обов'язків суб'єктів таких відносин теж має істотне значення. Адже одні й ті ж суб'єкти можуть вступати в різні відносини, які визначаються характером та обсягом прав і обов'язків цих суб'єктів. Також значну роль відіграє об'єкт відносин, тобто предмет об'єктивного світу, на який спрямовується поведінка людей. І, звичайно, соціальні факти – тобто умови, за яких конкретні відносини виникають. У кожному випадку вони відрізнятимуться, але бувають соціальні факти, які завжди зумовлюють виникнення одних і тих самих відносин між одними й тими ж суб'єктами та щодо одного і того ж об'єкта. Таким чином, визначаючи предмет окремої

галузі права, завжди слід звертати увагу на зміст відносин, що складають цей предмет

Як нами зауважувалося, предмет впливає і на вибір методу, але метод ніколи не є дзеркальним відображенням тих суспільних відносин, які за його допомогою регулюються, він володіє відносно самостійним змістом [7, с. 113]. Зазвичай цей зміст залежить від правового становища суб'єктів відносин, поведінка яких врегулюється; юридичних фактів як підстави виникнення, зміни чи припинення відносин; прийомів формування суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які визначають різний характер взаємозв'язків між суб'єктами; прийомів захисту суб'єктивних прав та забезпечення юридичних обов'язків. Тобто, правовий статус суб'єктів правовідносин, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій є додатковими критеріями, які впливають не тільки на характер методу правового регулювання, а цілком можуть використовуватися як додаткові критерії виділення галузей права.

Окремі вчені вважають, що окрім предмету і методу правового регулювання, теж слід виділяти правовий режим, який є тим феноменом, що формує систему права та визначає у її складі певні утворення із системними ознаками – галузі, підгалузі, інститути, субінститути. Правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права характерна особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм (метод правового режиму).

Виступаючи, як юридична цілісність галузь права є відносно замкнутою, автономною підсистемою правового регулювання. Визначальне її призначення – забезпечити стосовно певної сфери суспільних відносин

специфічний режим правового регулювання – сукупність характерних за природою і специфічних за юридичним змістом правових засобів. Наявність подібного режиму дає можливість не тільки поєднувати норми права в одне ціле, надавати їм упорядкованого системного характеру, але й відрізнити одну галузь права від іншої.

У процесі характеристики галузей права необхідно зважати на те, що для їх виокремлення недостатньо користуватись критерієм єдності предмета і методу правового регулювання. Цей критерій, який добре спрацьовує у сфері цивільного та кримінального права, не може штучно застосовуватись при характеристиці всіх галузей права. Особливо це стосується нових галузей права – інформаційного, космічного, будівельного, екологічного, військового, транспортного та інших, де врахування їх правових режимів має особливу вагому значущість.

Обрання правового режиму у якості критерію поділу права на галузі, дозволило поділити систему права на фундаментальні, профілюючі та комплексні галузі права. Фундаментальними (базовими) галузями права слід вважати конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право. Профілюючі галузі права поширюють свій регулятивний вплив на певні сфери соціального буття з використанням лише їм притаманного юридичного режиму. Перелік таких галузей права не є постійним, оскільки його визначити неможливо з об'єктивних причин – через розвиток права, його динамічний характер, зумовлений цивілізаційними процесами. Комплексні галузі права поєднують у собі як публічно-правові інститути, так і приватно-правові [8, с. 21].

Серед усіх новітніх галузей права, ми можемо виокремити, ті які вже сформували ефективну нормативно-правову базу, реалізовані в законодавстві, і ті галузі, які є спірними у правовому співтоваристві і викликають масу питань про необхідність їх виділення в окрему галузь права. З уже сформованих можна виділити: інформаційне право, екологічне право, космічне право, військове право, підприємницьке право. З тих галузей, які тільки формуються, ми мо-

жемо виділити: освітнє право, спортивне право, медичне право, атомне право.

Найбільш суперечливим галузям, які представлені в науковій і навчальній юридичній літературі, самостійного місця практично не відводиться. Таке положення обумовлене досить гострими дискусіями серед учених-юристів щодо того, чи вважати ці галузі права самостійними чи ні. Основним аргументом противників є те, що в цих галузях права відсутні власні предмет і метод правового регулювання суспільних відносин, що є головними критеріями галузевої диференціації. Прихильники доводять необхідність виділення цих галузей права як самостійних, аргументуючи це тим, що вже сама природа й специфіка відносин, що складаються в сфері цих галузей, дають всі необхідні й достатні підстави для виділення їх як цілком сформованих правових галузей, що мають комплексний характер.

Висновки

На нашу думку, створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі дозволить ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності. Відтак системоутворюючими критеріями сучасних нових галузей права є предмет правового регулювання, метод, суб'єкти та об'єкт правовідносин, що становлять предмет окремої галузі права, а також правовий режим, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій. Тільки комплексний аналіз зазначених критеріїв дозволить зробити висновок про самостійність галузі права.

Створенню нових галузей права заважає домінуюча концепція, яка присутня в сучасній юриспруденції про існування лише основних галузей права. Прибічники даної концепції категорично відкидають можливість існування відповідних вторинних, комплексних галузей права. Існуюча традиційна конструкція галузей права гальмує комплексне наукове вивчення нових суспільних правовідносин. Негативне відношення до виокремлення нових галузей

права неминуче і закономірно приводить до вакууму в області спеціальних правових досліджень і, як наслідок, до браку фахівців, які володіють спеціальними знаннями в даних галузях права.

Література

1. Явич Л. С. Сущность права: Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. 207 с.
2. Мазур Т. Системоутворюючі чинники сучасного фінансового права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С.40–43.
3. Машера В. Ф. О делении системы права на отрасли. *Советское государство и право*. 1957. № 3. С. 96–97.
4. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
5. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск: Изд. Свердловского юридического института, 1972. 212 с.
6. Ковальчук А.Т. Посилення регулюючого потенціалу фінансового права в публічних правовідносинах. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 45–53.
7. Толстой Ю. К. Метод правового регулирования и его исследователи. *Правоведение*. 1973. № 6. С. 112–119.
8. Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С.18–21.

Victoria Chornopyska
Institute of Jurisprudence, Psychology
and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Sc.D., Assoc. Prof.
Viktoriiia.Z.Chornopyska@lpnu.ua

CRITERIA FOR THE FORMATION OF NEW FIELDS OF LAW: PROBLEM ASPECTS

The article defines the main criteria for the formation of new branches of law and the problematic aspect of their implementation. Therefore, the system-forming criteria of modern new branches of law are the subject of legal regulation, the method, the subjects and the object of legal relations, which are the subject of a separate field of law, as well as the legal regime, the grounds for the formation of legal relations, methods of determining their content, and the nature of legal sanctions Only a comprehensive analysis the specified criteria will allow us to draw a conclusion about the independence of the field of law.

It is concluded that the creation of new branches of law is a modern need, it is caused by the development of market relations, scientific and technical progress. Therefore, the distribution of rights to new industries will allow more effective regulation of legal relations in the relevant spheres of activity. The creation of new branches of law is hindered by the dominant concept, present in modern jurisprudence, of the existence of only the main branches of law. Proponents of this concept categorically reject the possibility of the existence of relevant secondary, complex branches of law.

Key words: law, branch of law, new branches of law, criteria; subject, object, method of legal regulation, legal regime.